

Romanitate si

Crestinism

***-EVOLUTIA FACTORULUI ETNO-DEMOGRAFIC DUPA
"RETRAGEREA AURELIANA"; CONTINUAREA ROMANIZARII
-PRACTICAREA INDELETNICIRILOR ECONOMICE
CARACTERISTICE UNEI VIETI SEDENTARE, ARGUMENT AL
CONTINUITATII DACO-ROMANE IN FOSTA PROVINCIE TRAIANA
-ROMANITATEA SUD-DUNAREANA SI LEGATURILE EI CU
ROMANITATEA NORD-DUNAREANA
-RASPANDIREA CRESTINISMULUI IN LIMBA LATINA; MISIONARI,
EPISCOPI, GANDITORI PATRISTICI DIN SECOLELE al IV-lea - al VI-lea***

In istoria universala, imparatul *Aurelianus*(270-275) pastreaza, fara indoiala, titlurile acordate de Armata, de Senat, de contemporanii sai, in general: *Augustus* ("Cel slavit

printr-o înaltare divină”), *Dominus et Deus orbis Romanus* (“Restaurator al lumii romane”). Ultimul titlu amintit are în vedere contribuția acestui împărat la restaurarea unității Imperiului Roman.

Intr-adevar, Aurelianus readuce sub ascultare *Gallia*, care își proclamase un “împărat” al ei, între 268-273, dar pierduse malul stâng al Rinului, ocupat de alamani și franci. Tot Aurelianus infrange alte populații germanice care devastaseră regiunile de coastă ale provinciilor *Belgica* și *Britannia*. El respinge pe iuthungi, germanici și ei, care pătrunseseră în nordul Italiei și în *Raetia*; învinge pe vandali și pe sarmati, care navaliseră în *Pannonia*; obține rasuflătoare victorii împotriva ostilor reginei unui cunoscut centru caravanier din Siria, orașul *Palmyra*, care se răscolise sub Gallienus. În urma acestei intervenții decisive, Aurelianus reinstaurează stăpanirea romană în Asia Mică și Egipt.

Cu toate aceste reinstaurări istorice, Aurelianus procedea în mod diferit la Dunarea de Jos și în Carpați. Străvilește, vremelnic, expansiunea gotilor, care –sub Gallienus– își impugna dominația politică asupra dacilor liberi de la răsărit și miazăzi de munte. Noul împărat retrage însă administrația și armata din Dacia Traiană. Transferă Legiunea a V-a Macedonică de la *Potaissa* la *Oescus*, unde stăteau și în vremea lui Domitianus. În apropiere, la *Ratiaria*, aduce, de la *Apulum*, Legiunea a XIII-a Gemina. Justificarea? Consolidarea graniței septentrionale a Imperiului într-un unic cadru natural, valea Dunării. Pentru atenuarea eventualelor critici formulate la Roma de adversarii săi politici, Aurelianus organizează, la sud de fluviu, între Moesia Superior și Moesia Inferior, o nouă provincie denumită *DACIA*.

Evoluția factorului etna-demografic la nord de Dunare, după “retragerea aureliană”; continuarea romanizării. Fosta provincie Dacia Traiană este parasită, asadar, de oficialitățile civile și militare. Cea mai mare parte a populației romanizate rămâne la nord de Dunare. De altfel, depășind un milion de locuitori (după calculele unui renumit cercetător al perioadei, D. Protase), această populație de producători liberi (bastinași și alogeni veterani) nici nu avea cum să se stabilească la miazăzi de fluviu, în mica provincie organizată de Aurelianus din considerente tactice. În mod firesc, multe așezări daco-romane nord-dunărene cunosc o locuire neîntreruptă. Inclusive vechi centre urbane se caracterizează prin acest aspect demografic, deși spre ele se îndreaptă, cu predilecție, valurile de *migratori germanici* (*vizigoti, taifali, vandali, gepizi*) sau *iranieni* (*sarmatii-iazzi*). Continuitatea autohtonilor din orașe este atestată, între altele, de vestigiile semnalate la Sucidava (Celei), de tezaurul cu monede din bronz, anterioare și posterioare retragerii aureliene, recuperate la *Dierna* (Orsova). Aceeași semnificație are blocarea cu ziduri noi a portilor amfiteatrului de la *Sarmizegetusa* și transformarea acestuia în “fortareată”, în sfârșit, mormintele de incinerare de lângă *Napoca* și cele de înhumare semnalate printre ruinele termelor de la *Porolissum* (Moigrad). Desigur, aceste izvoare arheologice și numismatice indică o viață urbană modestă, comparativă cu epoca stăpanirii

romane. Mai mult, în vederea preîntâmpinării marilor pierderi materiale și umane, prilejuate de atacurile migratorilor, o parte a locuitorilor vechilor orașe romane se îndreaptă spre ținuturile rurale. În această privință, dovezi se păstrează de la *Biertan*, *Brateiu* (ambele în Podisul Tarnavelor), *gornea* (jud. Calas-Severin), *Soporu de Campie* și *Taga* (jud. Cluj), *Verbata* (jud. Dolj). Unele anterioare, altele noi, aparute după anii 271-274/275, în văi fertile și regiuni colinare din preajma imensului codru, aceste așezări rurale conturează imaginea unei zone intens locuite de populația autohtonă a fostei provincii întemeiate de Traian în spațiul dacic.

Desființarea frontierei romane de pe linia Carpaților permite circulația nestingherită în ambele sensuri, intra- și extra-montane. Astfel, carpicii și alți daci liberi din epoca romană patrund în interiorul arcului carpatic. În această privință, marturii materiale există în numeroase complexe arheologice, atât așezări: *Sopteriu* (jud. Bistrița-Năsăud), *Cipau* (jud. Mureș), *Mugeni* (jud. Harghita), cât și castele: *Micia* (Mintia, lângă Deva), *Racari* (jud. Dolj), *Stolniceni* (jud. Valcea). La rândul lor, daco-românii din fosta provincie traiană trec la est și la sud de Munții Carpați. Pentru acest aspect etnodemografic și cultural, semnificative sunt descoperite de la *Piatra Neamț*, *Bacău- Curtea Domneasca*, *Sirna-Ploiești*, *Straulești-București*.

Dinamica demografică de la nord de Dunăre nu întrerupe romanizarea. Dimpotrivă, o amplifică. Din fostele orașe și din așezările civile limitrofe castrelor de odinioară, pornesc, către celelalte ținuturi, locuri care vorbesc și scriu limba Latină. Inscriptiile identificate la *Biertan* (jud. Sibiu) și în alte locuri confirmă acest aspect lingvistic.

Indeletnicirile economice specifice unei populații sedentare – argument al continuității daco-romane; raporturile acestora cu migratorii. Consolidarea romanității nord-dunărene, extinderea ei de o parte și de cealaltă a Carpaților sunt atestate și de practicarea neîntreruptă a indeletnicirilor specifice unei vieți sedentare.

Indeletnicirea principală a populației romanizate nord-dunărene continuă să fie *agricultura*. Alături de cultivarea pământului cu cereale, se dezvoltă *cresterea vitelor*, careia îi revine un rol ceva mai însemnat decât în epoca romană anterioară.

Din epoca postaureliană se păstrează fiare de plug, seceri, coase, răsrite rotative, fragmente ale unor mari vase de provizii, seminte carbonizate de grâu, oase de animale domestice (oi, bovine, cai) și păsări de curte. Amintim descoperirile de la *Brateiu* (jud. Sibiu), *Mediesu Aurit* (jud. Satu-Mare), *Podeni* (jud. Suceava), *Soloceni* și *Costești* (Rep. Moldova), *Dridu* (jud. Ialomița), *Magurele* (București), *Celei* și *Spineni* (jud. Olt), *Buzias* și *Remetea Mare* (jud. Timiș), *Harman* și *Sercaia* (jud. Brașov).

De asemenea, daco-românii practică, în continuare, viticultură, pomicultură și apicultură.

Există dovezi convingătoare privind exploatarea minereurilor (fier, aramă, argint, aur), a sări și a pacurii.

Semnificative sunt cercetarile de pe valea *Buduleasa* (jud. Prahova), unde in cadrul mai multor asezari postareliene sunt atestate cuptoare pentru redus minereul de fier, toate de traditie dacica. In preajma lor se afla vestigiile locuintelor mesterilor faurari, al caror inventar specific (baroase pt zdrobirea minereurilor; dalti ale caror amprente se pastreaza pe bulgari de zgura) sunt asociate unui fragment de tava de lut, pe care se zaresc 2 litere dintr-o inscriptie Latina.

Se intelege ca asemenea activitati productive nu sunt compatibile cu nomadismul. Populatiile migratoare nu se indeletnicesc cu exploatarea minereurilor metalifere. Cunoscatori ai complicatelor tehnici de reducere si prelucrare a fierului sunt autohtonii. Acestora le apartin si cuptoarele romane pt ars ceramica, identificate la Cluj, intr-un nivel de locuire din secolul al IV-lea.

Importante centre mestesugaresti – dar si comerciale- de la cumpana veacurilor al III-lea – al IV-lea sunt atestate pe malul stang al Dunarii, din Banat (*Lederata*) si Oltenia (*Drobeta, Sucidava*) pana in sudul Moldovei dintre Prut si Nistru (obiectivele arheologice de la *Cartal, Podari etc*).

Circulatia marfurilor este confirmata de recuperarea unui numar apreciabil de monede romano-bizantine, in puncte arheologice ca: *Sarmizegetusa* si *Dobra* (jud. Hunedoara), *Craiova, pitesti, Gura Ialomitei, Buzau, Chisinau*.

Avem astfel imaginea mai completa a unei civilizatii locale unitare, superioara vietii materiale a migratorilor. Acestia din urma sunt cei care, convietuind cu autohtonii, preiau elemente specifice modului de trai din aria romanitatii rasaritene. Este cazul comunitatilor de *vandali*, asezati alaturi de autohtonii mai numerosi, in vechea vatra dacica de la *Mediesu Aurit* sau in vestul Banatului. Procesul este evident si in ceea ce priveste principalele componente (*geto-sarmatica, carpo-dacica* si *daco-romana*) ale culturii *Santana de Mures-Cerneahov*. In asezarile eponime si in numeroasele necropole – cercetate la *Tighina* (Rep. Moldova), *Erbiceni* (jud. Iasi), *Izvoare* (jud. Neamt), *Spantov* si *Sultana* (jud. Calarasi), *Olteni* (jud. Teleorman) – sunt reunite obiecte de provenienta germanica, vase dacice (traditionale *catiu*), podoabe si monede romane. Semnificative sunt interferentele spirituale. Ele au la baza ritualuri caracteristice triburilor nord-europene, care practica inhumatia si au obiceiuri funerare tipice populatiei autohtone din vechea Dacie, care de veacuri isi incinera mortii.

Romanitatea din dreapta Dunarii; legaturile cu romanitatea din stanga fluviului. Dupa retragerea aureliana din Dacia Traiana, teritoriile de pe malul drept al Dunarii mijlocii si inferioare raman sub suzeranitate romana cateva secole. In consecinta, zona sta in atentia imparatilor reformatory. A lui *Diocletianus*(284-305), in primul rand military experimentat, convins de ceea ce reprezenta Moesia pe plan strategic, un “bastion” de aparare, dar si un “granar”.

Prin reforma sa administrative, noul *Augustus* – care isi spune si *Dominus*- separa spatiul pontic de Moesia Inferior. Intre Dunare si Marea Neagra, organizeaza astfel provincial *Scythia Minor* (“Scitia Mica”, cu capitala la Tomis). Impreuna cu ceea ce ramane din vechea provincie Moesia Inferior, teritoriul apusean, denumit, de aceasta data, *Moesia II (Secunda)*, *Scythia Minor* alcatuieste una dintre cele 12 mari unitati teritoriale (*diocize*), respective dioceza *Thracia*. La vest de aceasta, este organizata dioceza *Moesia*, cuprinzand provinciile: *Dacia* (sud-dunareana, deci cea formata de Aurelianus), *Dardania* si *Moesia Prima*. Noile provincii romane de la Dunarea de Jos, ca de altfel toate cele 101 provincii din Imperiu, au, deci, dimensiuni teritoriale reduse. Conducerea lor administrative este separate de cea militara ; ultima este incredintata unui comandant sef, *dux prefectissimus*, care coordoneaza armata impartita in unitati de granita – *milites ripensis* si unitati mobile – *milites comitatenses*, cu posibilitati de interventie rapida. Cat priveste legiunile, sediile principale ale acestora sunt la *Noviodonum* (pt. *Legio I Iovia-Scythica*) si, respective, la *Troesmis* (pt. *Legio II Herculia*, create de Diocletianus). Cu prilejul vizitei efectuate in anul 294, imparatul urmareste stadiul reconstituirii cetatilor de pe vechiul *limes* danubian, pana la *Aegyssus* (Tulcea). In anul urmator, gotii distrug insa aceste fortificatii, inclusive pe cea de la *Tropaeum Traiani*. Ultima este refacuta in timpul lui *Constantin cel Mare* (306-337). Astfel, o inscriptie din 316 consemneaza faptul ca, “*dupa biruinta (asupra) neamurilor barbare de pretutindenii, a fost zidita din temelii cetatea tropeenilor pentru a intari paza provinciei*”.

Tot in perioada domniei lui Constantin cel Mare sunt rezidite cetatile *Histria*, *ulmetum* etc, sunt ridicate noi sedii administrative, basilica, *thermae*, portice. In veacul al IV-lea sunt construite, la *Tomis*, un edificiu public pavat cu mozaic, un monument funerar cu fresca.

Imparatul Constantin cel Mare consolideaza provinciile sud-dunarene create intre timp: *Moesia Prima*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *Moesia Secunda*. Totodata, el reinstaureaza stapanirea romana la nord de fluviu. Reinfloresc, astfel, orasele *Tibiscum*, *Dierna*, *Sucidava* (cu un nou drum de legatura, pana la Romula). Din aceeasi perioada dateaza fortificatiile romane de la *Podari* (Ucraina), *Barbosi* (jud. Galati), *Piua Pietrei* (jud. Ialomita), din multe alte puncte strategice, dispuse in amonte pe malul Dunarii, pana la *Hinova* (jud. Mehedinti). Alt castru din veacul al IV-lea este atestat la *Pietroasele* (jud. Buzau), unde au fost semnalate, totodata, bai si necropole. Toate aceste centre, dar si altele, confirma stransele legaturi dintre romanitatea sud-dunareana sic ea nord-dunareana. Prin centrele amintite, produse si monede din Imperiu ajung in spatiul de peste Carpati, cum atesta ceramica de lux, obiectele de podoaba si piesele numismatice descoperite la *Grisu de Cris*, *Botosana*, *Orhei*.

Distruse de huni, dupa victoria acestora asupra gotilor (in anul 376), o parte din centrele urbane romane de la nord de Dunare sunt refacute in timpul imparatilor Anastasios si Justinianus I (527-565). Este cazul Drobetei, denumita vremelnic *Theodora*, dupa sotia

ultimului imparat amintit. Tot Justinianus reorganizeaza viata ecleziastica din zona, incununand un process care incepuse anterior cu 2 veacuri.

Raspandirea crestinismului in limba Latina; misionari, episcopi si scriitori patristici. Ireversibila romanizare a dacilor, continuitatea daco-romanilor, convietuirea acestora – dupa perioade de confruntare – cu gotii, hunii si gepizii, in secolele al II-lea – al IV-lea, sunt confirmate si de raspandirea crestinismului.

Desigur, modul de viata al dacilor, credinta lor in nemurire, pe temeiul conceptiei zalmoxiene referitoare la “traiful vesnic”, reprezentasera premise ale receptarii noii religii, anterior oficializarii ei; de altfel, acest aspect este reliefat, inca din secolul al II-lea, de *Turtullianus*, scriitor crestin de limba Latina.

Un rol insemnat au, in continuare, colonistii si ostasii adusi in Moesia Inferior si Dacia Traiana, indeosebi cei originari din Cappadocia, Egipt si Iudeea. Astfel, izvoarele epigrafice, descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, atesta “inchinarea catre <Dumnezeu etern>, Iunona(=maria) si ingeri”. Propagarea monoteismului crestin este intarziata insa de dispozitiile oficiale ale unor imparati romani (Traianus, Septimius Severus s.a.), adeptii cultului zeilor proprii, jertfelor si celorlalte practice religioase pagane. O perioada favorabila propagarii crestinismului coincide cu domnia lui Severus Alexander, un spirit sincretist si tolerant. Urmasii lui la conducerea Romei reiau insa masurile repressive, culminand cu edictele de la 303 si 304, in timpul lui Diocletianus. Acesta condamna la munca silita sau la moarte chiar, mai multi *misionari* crestini. Se pastreaza inscriptii cu *martiri* de la Axiopolis (Cernavoda), *Dinogetia* (Garvan), *Halmyris* (Murighiol), *Noviodunum* (Isaccea) si din alte locuri; ele cuprind nume de alogeni, de fel din Alexandria, Caesareea, Ierusalim, dar si autohtoni: un *Chindeas*, un *Dasios*...

In anul 313, imparatii Constantin cel Mare si Licinus acorda libertate de cult crestinismului, dar accepta, pe mai departe, practicile pagane. Astfel se explica de ce, prin anii 320-324, sunt martirizati cei 4 misionari nominalizati in inscriptia de pe monumental funerar descoperit la *Niculitel* (jud. Tulcea). Ulterior, pe valea Buzaului, este martirizat Sava “*Gotul*” (372).

Interzicerea cultelor pagane, in vremea imparatului *Theodosius* (379-395), este urmata de organizare a temeinica a Bisericii Crestine la Dunarea de Jos. Noii *episcopi de la Tomis* (Constanta) se remarca pe plan local si universal. Amintim pe *Bretaion* (sau *Vretanion*), capadocian de origine, care incurajeaza pe misionarii crestini trecuti in stanga Dunarii. Un urmas al sau, *Gherontie* (sau *Terentie*), participa la cel de-al doilea sinod ecumenic, organizat in anul 381. apoi, in jurul anului 400, se remarca episcopul tomitan *Teotim I*, de origine “scit”, deci localnic (din *Scythia Minor*), daco-roman; scriitor de limba greaca, “abil dialectician si prieten decotat al lui Ioan Gura de Aur”, arhiepiscop apoteozat (ulterior si patriarh) al Constantinopolului, Teotim I apara opera lui Origenes si propaga crestinismul printre goti, huni, ultimii supranumindu-l “Zeul Romanilor”.

Episcopate sunt create, in secolul al IV-lea, si in celelalte provincii romane dunarene: pentru *Moesia Secunda*, la *Novae si Nicopolis*: in *Dacia Ripensis*, la *Oescus si Ratiaria*: in *Dacia Mediterranea*, la *Naissus si Remesiana*. In acest ultimo centru ecleziastic, activeaza episcopul *Nicetas* (cca 336-414), un localnic si el, cum rezulta din versurile Sfantului Paulinus din Nola. Niceta contribuie la crestinarea daco-romanilor, din *Dardania* pana la Gurile Dunarii, fapt pt. care V. Parvan il considera “*apostolul nostrum national*”. Opera lui patristica este redactata in lb latina, ca si aceea a episcopului *Laurentius de Novae*.

De altfel, pt comunitatile daco-romane, majoritatea izvoarelor confirma raspandirea crestinismului in lb Latina. Bunaora, inca din sec al III-lea dateaza “povestirea” de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, *Deo aeterno et lunoni et angelis*. Pentru sec al IV-lea, semnificativa este inscriptia EGO ZENOVIVS VOTVM POSVI, de pe o tablita votive (*donarium*) din bronz, descoperita la Biertan, langa medias; o inscriptie asemanatoare, dar pe un fragment ceramic, se pastreaza de la *Moigrad* (jud. Salaj). In sfarsit, un *Decebalus* crestinat apare intr-un izvor epigraphic de la *Histria*, datat 2 veacuri mai tarziu.

Exemplele de mai sus atesta, totodata, continuitatea autohtonilor in spatiul carpato-danubiano-pontic. Aceeasi semnificatie are mostenirea, in lb romana (dar nu si in albaneza, franceza, italiana), a termenului latin *basilica*, sub cunoscuta forma, *biserica* (present si in retoromana). De altfel, din limba Latina termini de baza ai religiei crestine: *a boteza* (din *baptisare*); *cruce* (de la *crux, cruces*); *Dumnezeu* (din *Domine Deus*); *inger* (*angelus*), *pasti* (*paschae*) s.a.m.d.

Interesanta este, mai ales, evolutia cuvintului latin *sanctus* (*santus*), mostenit din lb romana cu forma *sant* (*sfant*, in schimb, este de origine slava).

O parte din terminologia crestina in lb latina se raspandeste la nord de Dunare in secolul al IV-lea, cand este atestata si basilica de la *Slaveni* (jud. Olt). Fenomenul continua si in urmatoarele doua secole, pe masura extinderii vietii ecleziastice superior organizate. Aceasta organizare este documentata prin existenta unui *episcopate* la *Apahida* (langa Cluj-Napoca), in secolul al V-lea, precum si prin construirea unor noi *basilica* la *Sucidava* si, probabil, la *Drobeta-Theodora*, la *Morisena* (Cenad), in secolul al VI-lea.

*

Fundamentata, asadar, inca din veacurile I – al III-lea, romanitatea din nordul si sudul Dunarii se consolideaza in secolele al IV-lea – al VI-lea. Romanizarea spatiului

daco-moesian se dovedeste astfel ireversibila, la aceasta contribuind, in buna masura, continuarea stapanirii imperiale pe ambele maluri ale fluviului, pana in 602.

Autohtonii se integreaza deplin si definitive latinitatii orientale. Prin unitatea vietii lui materiale, specifica unor comunitati entice statornice, dar si prin spiritualitatea bogata (patrimonial daco-roman si crestin), ei contribuie la afirmarea acestei latinitati, care influenteaza populatiile migratoare (vandali, goti, huni, gepizi, slavi).

Secolele al IV-lea – al VI-lea reprezinta, totodata, o noua etapa in procesul de formare a poporului roman si a limbii romane, proces care – pe baza omogenizarii entice si lingvistice din perioada amintita – se va desavarsi in urmatoarele doua veacuri.

DINU C. GIURESCU, Istoria ilustrata a romanilor (p. 86)

“crestinismul daco-romanilor, ca si limba lor, este de caracter latin si adoptarea lui a avut loc treptat, prin difuzarea in masa locuitorilor, nicidecum printr-o hotarare a unei autoritati centrale (rege, principe), ca si in alte parti.

Prezenta crestinilor in teritoriile nord-dunarene ca si in Dobrogea in secolele al IV-lea – al VI-lea este atestata printr-o serie de obiecte: opiate de lut si de bronz, geme, cruci, statuete, ceramica cu zragmente de inscriptie, tipare de turnat cruci, ex-votouri, vase de lut, aflate, prin sapaturi arheoloice, la Biertan, Porolissum, Napoca, Apulum, Ampellum, Gherla, Bucium, Potaissa, Tibiscum, Dierna, Drobeta, Romula, Bumbesti, Racari, Iasi, Botosani, Bacau, Davideni etc.etc. La Niculite, intr-o cripta, s-au descoperit osemintele a patru martiri binecunoscuti in istoria inceputurilor crestinismului, fara sa se stie – pana curand – unde fusesera inhumati. Ei sunt: Zaticos, Attalos, Romasis, Phillipos. Alti martiri sunt atestati la Tomis (Constanta), Axiopolis (Cernavoda), Noviodunum (Isaccea), Dinogetia...

BIBLIOGRAFIE

Mihai Manea, Adrian Pascu, Bogdan Teodorescu:

– Istoria romanilor , din cele mai vechi timpuri pana la revolutia din 1821
(manual pentru clasa a XI-a), EDITURA DIDACTICA SI PEDAGOGICA, R.A., Bucuresti

